

H. Bathó Edit–Faragó László:

SZENT VENDEL SZOBROK A JÁSZSÁGBAN

A Jászföld sajátos színterületei, szemet gyönyörködtető ékességei a települések határában, illetve belterületén álló Szent Vendel szobrok, hiteles emlékei egy letűnt paraszti kultúrának.

Az állattartás mindig fontos szerepet játszott a jászok életében. Évszázadokon keresztül a jószágállomány nagysága volt a vagyon, a gazdagság fokmérője, de egyben a megélhetés alapvető forrását is jelentette. A Jászság földrajzi adottságai pedig (lápos, mocsaras területek, kanyargó folyók, dús fűvű árterek, hatalmas rétek) kiválóan kedveztek a legeltető állattartásnak.¹

A jászsági gazdák és a pásztorok Szent Vendelt tisztelték az állatok patrónusaként, s hozzá imádkoztak, hogy a dögvész, s mindenféle egyéb betegség elkerülje jószágait. A legenda szerint Szent Vendel ír királyfi volt, s a VII. században élt. Megelégtelve a királyi udvar kicsapongó életmódját Rómába zárandokolt, és remeteként élt, majd később a Rajna-vidéken legeltette egy uraság nyáját. Kiválóan értett a jószágokhoz és a különféle betegségek gyógyításához, feltehetően ez adott alapot arra, hogy a pásztorok védőszentjükké választották.² Szent Vendel kultusza a XVIII. században - a török hódoltság alatt és a Rákóczi szabadságharc idején beköltöző - Rajna vidéki, dél-német telepesek révén terjedt el Magyarországon, elsőként a Dunántúlon. Vendel tisztelete hamarosan Közép- és kelet- Magyarországra is eljutott, de kultusza csak a XIX. században élte virágkorát.

A magyarországi Vendel-kultusz egyik jellegzetes szigete a Jászság.³ A Jászföld 18 településén napjainkban 13 Szent Vendel szobrot találunk, amelyek népies megjelenésükkel, naív bájukkal vonják magukra az ide érkező látogatók figyelmét.

A Vendel-kultusz első jászsági emlékei a XVIII. század második feléből származnak. 1759-ben, Barkóczy Ferenc egri püspök Jászárokszállás Szentandrás nevű pusztáján álló kápolna harangját a „*marhadög elleni patrónus*”, Szent Vendel tiszteletére szentelte fel.⁴ A jászberényi Ferences templom ma is álló Szent-Vendel-oltára pedig a Hostoria Domus bejegyzése szerint 1775-ben épült „*a szent-mártonyi lakosú jámbor Molnár Erzsébet, Kalmár János özvegye*” 200 forintos adományából.⁵ A

¹ H. Bathó Edit, 2004. 415.

² Magyar Néprajzi Lexikon, 1981. IV. 671.

³ A jászsági Vendel-kultuszról Gulyás Éva tollából, 1986-ban jelent meg egy kitérő monográfia, Egy őszi pásztorünnep és európai párhuzamai címmel.

⁴ Herbert János, é.n. 61-62. Gulyás Éva, 1980. 191.

⁵ Szántó Konrád, 1974. 134-135. Gulyás Éva, 1980. 191.

régi források tanúsága szerint a templomban korábban már állott egy ún. *Jó Pásztor* (Jézus, a jó pásztor) oltár, amelyet a juhászok társulata 1772-ben újból lefestett.⁶ Feltehetően ennek örökébe lépett 1775-ben Szent Vendelinus barokk oltára, amelyen Szent Vendelt láthatjuk a nyájjal, vállán egy báránnyal, előtte hatalmas, fehér pásztorkutyával. Az oltár két oldalán két barokk pásztor szobor áll, kezükben sajttal és báránnyal.⁷

A határban álló Vendel-szobrokra való első utalást Bedekovich Lőrinc 1779-ből származó térképén találjuk, Jákóhalma és Dósa között, a Tarna-partján.⁸ Erre a Vendel-szoborra utal a Jászkun Kerület 1795-ös jegyzőkönyvének bejegyzése is, amely meghatározza, hogy a Tarna folyó új ágának megnyitását Jákóhalma és Dósa között, „*a Vendelinus képen alul kell megkezdeni.*” Ekkor már a Jászberény és Jászdózsa között elterülő Négyszállás pusztán – amelynek megszerzéséért a két település örökösen perlekedett - is állott egy Vendel szobor, amelyről az 1807-es Jász kerületi jegyzőkönyv a következőket írja, „*némely Jász-Dósai iffjak Zsidai Mihály és Rideg Gergely fiai Négy Szállásán Sz. Vendelin tiszteletére állítottatott statuát földig le rontották, melly vétkes cselekedetet megvizsgáltatni, és a mennyiben ellenek ki világosodna, őket annak fel állítására kötelezni, s példásan megbüntetni kéri.*”⁹ E Vendel szobor helyére minden valószínűség szerint nem állítottak újat, mert a későbbiekben már nem találunk rá adatot.

A XIX. században a Jászságban egyre nagyobb méreteket öltött a juhtenyésztés, s ennek köszönhetően jelentős fejlődésnek indult a szücsipar is. Az állattartó gazdák körében pedig mind szélesebb körben terjedt Szent Vendel kultusza, s állataik patrónusa iránti tiszteletüknek számos példáját adták. A jászberényi juhászok 1815-ben a város Főterén ún. *Juhászkeresztet* állítottak. A barokk talapzatú kereszt tövében Mária Magdolna térdeplő szobra, s alatta felirat: „*AZ/ISTENDI/TŐSÉGE/RE ÁLLÍT/AZJÁSZ/BERÉNYJUHÁSZOK 1815.*” A hátoldalon: „*ÚJÍTATTA/ISTEN DICSŐSÉGÉRE/JÉZUS TÁRSULAT/1879.*” A kereszt két oldalán Szűz Mária és Mária Salome népies barokk szobrai állnak.¹⁰

Jászberény első Szent Vendel szobrát 1830-ban tekintetes Szőke Mátyás városi tanácsnok állította a Dósa felé eső rétje végében.¹¹ Ez a szobor minden valószínűség szerint elpusztult, mert a későbbiekben már nem találjuk nyomát. A város második, ma is ismert Vendel szobrát a jászberényi I. kerületi Vendel Társulat az árokszállási

⁶ Szántó Konrád, 1974. 98.

⁷ Sáros András, 2004. 52.

⁸ Tóth János, 1976.

⁹ Gulyás Éva, 1980. 191.

¹⁰ Sáros András, 1971. 37. Rédei István, 1992. 31.

¹¹ Jászberényi Rk. Plébánia ingóságainak leltára 1879-ből. Jász Múzeum Adattára (továbbiakban JMA)

út mellett, az akkor még a helybeli gimnázium tulajdonát képező szántóföldek déli szögletén, (az egykori Akasztófa-domb helyén) állíttatta 1866-ban, városi engedéllyel. (1. sz. kép) A romantikus talapzaton Szent Vendel színesre festett szobra áll a jázsági pásztorok jellegzetes viseletében: vászoningben, gatyában, subában és széles karimájú kalapban, vállára akasztott tarisznyával, kulaccsal, kezében pásztorbottal. A lábánál két oldalt fekvő birkák (egy anyajuh és egy kos). A talapzaton a következő felirat olvasható:

AZ / ISTENDI / CSŐSÉGÉ / RE ÁLÍTATA / A SZENT / VENDELI / NUS / TÁRSULATA / 1866

A lábazon alul: *FELÚJÍTTATA A JÁSZBERÉNYI
GAZDÁK ÉS POLGÁROK KÖRE*
1993.

A II. világháborúban, amikor a Gyöngyösi úti hidat (egykor Akasztófa hídja) felrobbantották, a Vendel szobor is elpusztult. 1946. november 8-án a jászberényi I. kerületi Szent Vendel Társulat képviselőjében Horti István pénztárnok és Horti József jegyző, Csák József kőfaragó mestert bízta meg, hogy „*a helybeli Akasztófa hídnál lévő Csák féle tanya sarkán állott Szent Vendel szoborral teljesen azonos kivitelű és méretű új szoborművet, faragott siroki terméskőből, faragás után háromszor a megadott színekkel, olajfestékekkel befestve, a helyszínen... elhelyezve, a megajánlott árért, forgalmi adóval 858 forintért*” elkészítse. A szobor talapzatát nem faragtatták újból, csupán felújították.¹² A szobor gondozói 1993 óta a Jászberényi Gazdák és Polgárok Köre, akik nem csak rendszeresen karban tartják, de a régi Szent Vendel hagyományokat is ápolják. (2. sz. kép)

A Jázság ma is álló Vendel szobrai közül az egyik legrégebb a jászalsószentgyörgyi. A források szerint Borsahalmán egykor állt egy Szent Vendel szobor, amelyet Bajzik G. János és László emeltek 1807-ben, az Eigen-család birtokára. Amikor az Eigen birtok megosztásra került, a szobrot kissé nyugatabbra, a birtok mezsgyéjére helyezték át. A család a szobrot később kijavíttatta, és 1927. szeptember 25-én Varga Sándor esperessel újból felszenteltette. A szobor jelenleg Tözsér Józsefék házában udvarán áll a Zöldmező utcában.¹³ (3. sz. kép) A szobor meglehetősen rossz állapotban van, az évek folyamán többször átfestették, jelenleg fehérre meszelve áll egy hatalmas fa árnyékában. A talapzatán lévő szövegből a sűrű festékréteg miatt, semmit sem lehet elolvasni. Szent Vendel itt is pásztorbottal jelenik meg, a lábánál feltehetően egy malaccal, már amennyire a szobrot borító vastag festék ezt látni engedi.

¹² Megrendelő levél Csák József kőfaragó részére, Jász Múzeum Történeti Dokumentációs Tára (továbbiakban JMTDT)

¹³ Lippay Lajos, 1893. 64. Lukácsi Lászlóné – Lukácsi László – Rusvay Lajos, 1984. I. k. 287.

A Jázság másik legrégebbi Szent Vendele, a Jászárokszállás határát vigyázó szobor, amelyet 1832-ben állítottak, talapzatán a következő felirattal: „*SZENT VENDELIN / BUZGÓN KÉRÜNK / ISTEN ELŐTT / LÉGY MELETÜNK / MARHADÖG ELEN / VÉDELMÜNK / 1832.*” A színesre festett szobor sajátosan ábrázolja Szent Vendelt: testhez simuló nadrágban, térdig kötött saruszíjakkal, prémes szegélyű, dolmányyszerű felsőruhában, subában, hátára vetett tarisznyával és pörge szélű pásztorbottal. Egyik kezében pásztorbotot, a másikban pedig keresztet tart. A lábánál korábban malac vagy bárány feküdt. (4. sz. kép) A jázsági Vendel szobrok egyik csoportja rajnai paraszt öltözetben, a másik viszont pásztorbottal, jázsági viseletben ábrázolja a patrónust. Az árokszállási szobor öltözete azonban némiképp a kettő keverékének tűnik.

A szobor 172 évig állt eredeti helyén, a Jászárokszállásra Jászberényből bevezető főút bal oldalán. 2004-ben azonban az erősen megrongálódott szobrot Jászárokszállás városa restauráltatta Záhorkik Nándor szobrászművésszel, aki némiképp át is formálta a szent korábbi alakját, s a lábánál fekvő állatot egyértelműen tehénnek mintázta meg. (5. sz. kép) A felújított szobor felszentelésére 2004. november 28-án került sor, immáron az új helyén, az út másik oldalán, egy ipari üzem közelében.¹⁴

A Szent Vendel kultusz széleskörű jázsági elterjedését igazolják a XIX. század első felében egymás után felállításra kerülő határbeli patrónus szobrok. 1902-ben Jászdózsai állíttatott szobrot az állatok patrónusának, a Jászapáti felé kivezető út melletti mezőn. (6. sz. kép) A Baly György jászberényi kőfaragó mester által készített szobor Rajna vidéki pásztorruhában: csizmában, mezítelen lábszárral, tunikaszerű felsőruhában, köpenyben, hosszú hajjal, fején széles karimájú kalappal ábrázolja a szentet, vállán tarisznyával, s összekulcsolt kezében pásztorbottal, a lábánál egy fekvő birkával. Talapzatán az alábbi felirat: „*DÍCSÉRTESSEK A / JÉZUS KRISZTUS / ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÁLLÍTOTTA / A JÁSZDÓZSAI ROM. KATH. / OLVASÓ TÁRSULATAI / TÖBB ADAKOZÓJÁVAL / 1902.*” A festetlen szobor jelenleg is a régi helyén található, csupán a falu terjeszkedése révén ma Lencse László háza előtti zárt kertben áll.

Ugyancsak 1902-ben készült a jákóhalmi festetlen Vendel-szobor is Baly György munkájaként.¹⁵ Az Apáti felé vezető főút bal oldalán, a sportpálya végén álló szobor a dósaihoz hasonló öltözkében mutatja Vendelt, a lábánál egy heverő birkával.¹⁶ (7. sz. kép) A talapzatán a következő szöveg olvasható: „*DÍCSÉRTESSEK A JÉZUS / ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÁLLÍTTATA / ÖZV. / HORVÁTH KÁROLYNÉ / SZÜL. LÉKÓ MÁRTA / LEÁNYA MÁRTA / FÉRJEZETT LÁSZLÓ JÁNOSNÉ / 1902.*” A szobor mellé az 1980-as években egy büfét építettek és bokrokkal vették körül.

¹⁴ Faragó László, 2005. 8-9.

¹⁵ Gulyás Éva, 1994. 113.

¹⁶ Fodor István Ferenc, 1991. 10.

Jászboldogháza a XIX. század közepéig Jászberény pusztája volt, de az 1860-as tagosítást követően egyre többen költöztek ki, s 1946-ban önálló településsé vált. 1905-ben a község mellett fekvő Jakab-pusztán az állattartó gazdák már szobrot állítottak Szent Vendelnek. A jakabi szobor különleges népies bájával, egészen sajátos stílust képvisel a jászsági Vendel-szobrok között. (8. sz. kép) A magas talapzaton álló festett szobor a jászsági pásztorok jellegzetes öltözetében: csizmában, ráncos bőgatyában, fehér ingben, fekete ujjatlan dolmányban, nyakravalóval, subában és kiskarimájú kalapban, vállán tarisznyával és kulaccsal jeleníti meg Szent Vendelt. A kezében ő is pásztorbotot tart, a lábánál két oldalt pedig egy-egy birka fekszik. A talapzatán a következő felirat: „*ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÁLLÍTTÁK AZ A. JAKABI / ÉS BOLDOGHÁZI, / SZENT VENDEL / TÁRSULAT / TAGJAI TÖBB JÓSZÍVŰ / EMBEREK ADOMÁNYAIBÓL / 1905. JÚNIUS 1 JÉN / MEGÚJÍTTATOTT 1946-BAN*”

A szobor készítője a Borsod megyei Szomolyán működő kőfaragó mester, Übauer Károly volt.¹⁷ Jakab-pusztá egykori sűrű tanyavilága azonban már múlté. Napjainkban szinte csak elvétve találunk működő tanyát a területén. Szent Vendel szépen gondozott szobra azonban ma is ott áll a Jászboldogházára vezető út mellett, három terebélyes fa árnyékában és vigyázza az arra járókat. A rácsos fémkerítéssel körbevett szobrot a jászboldogházi Szent Vendel Társulat tartja számon. A szobor jelenlegi *keresztapja* Főzer Balázs, aki gondot visel rá és rendben tartja.

Jászboldogháza egykori kiterjedt állattartása és hatalmas tanyavilága több Vendel Társulat (jászboldogházi, jakabi, Csikos-kutyinai) működését tette lehetővé, s ennek megfelelően – a Jászságban egyedülálló módon – több Szent Vendel-szobor felállítását is eredményezte. A jakabi szobor után 1935. október 20-án, Szent Vendel napján egyszerre két határrészen is szobrot emeltek a pásztorok védőszentjének. A felszentelésen Jászberény akkori vezetőivel együtt, a térség országgyűlési képviselője, dr. Antal István is részt vett.¹⁸

A Csikos-kutyinai határban álló festetlen szobrot Csák József, jászberényi kőfaragó mester készítette, jászsági pásztoroként (bőgatyában, subában, széles karimájú kalapban), a lábánál két fekvő birkával ábrázolva Szent Vendelt. (9. sz. kép) A talapzaton a következő felirattal: „*ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÉS SZENT VENDEL / TISZTELETÉRE / ÁLLÍTTÁK / A JÁSZBERÉNYI / CSÍKOS-KUTYINAI RK. / SZENT VENDEL TÁRSULAT TAGJAI / ÉS A JÓSZÍVŰ ADAKOZÓK / 1935. OKTÓBER 20.*” Napjainkra sajnos a Csikos-kutyinai határból is elfogytak a tanyák. Szent Vendel kőoszlopokkal és vasráccsal körbekerített büszke alakja azonban ma is ott áll, vigyázón. Jelenlegi keresztapja Besenyi József jó gondot visel rá és rendben tartja.

¹⁷ Gulyás Éva, 1994. 113.

¹⁸ Papp Izabella, 2000. VII. 6.sz. 7.

A tápióréti Szent Vendel-szobor ugyancsak Csák József kőfaragó munkáját dicséri, s megformálása a dósaihoz és a jákóhalmihoz hasonlóan, Rajna-vidéki pásztor mutató. (10. sz. kép) A talapzatán a következő szöveg olvasható: „*ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÉS / SZENT VENDEL / TISZTELETÉRE / ÁLLÍTTÁK RK. / AZ ALSÓBOLDOGHÁZAI / ÉS TÁPIÓI HÍVEK / KÖZADAKOZÁSBÓL / 1935. OKTÓBER 20. – A MILLENNIUM TISZTELETÉRE / FELÚJÍTTA / JÁSZBOLDOGHÁZA / KÖZSÉG LAKOSSÁGA / 2000. OKTÓBER 20.*”

A tápióréti tanyavilág a többihez hasonlóan megszűnt, s Szent Vendel szobra erősen megdőlvé, immár egyedül árválkodott a határban. A 2000-es millenniumi év ünnepi készülődései során határozták el a község lakói, hogy megmentik a szobrot. Szűkös anyagi lehetőségeik ellenére, közös társadalmi munkában felújították és új helyen, a rk. templom közelében, az általános iskola és a falu főutcája melletti keresztelődésben állították fel. Ünnepléses felavatására a hagyományokhoz híven 2000. október 20-án, Szent Vendel napján került sor. A Szent Vendel tiszteletére mondott mise után felszentelték a fehérre festett szobrot, majd a régi szokást felelevenítve a szobornak egy névrokona, Kispál Vendel két demizson vörös borral vendéglelte meg az ünneplőket.¹⁹ A szobor keresztapai tisztségét Sas Lajos vállalta magára.

Jánoshidán 1908-ban a jákóhalmihoz hasonló megjelenítésben, ugyancsak Baly György faragta meg Szent Vendel-szobrát, amely ma a község egyik mellékutcájában, egy lakóház kertjében áll, bokrokkal körülvéve. (11. sz. kép) Az erősen felújításra szoruló szobron a festés nyomai látszanak, jóllehet korábban minden bizonnyal festetlen volt. A talapzatán lévő szöveg is csupán töredékesen olvasható: „*ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÁLLÍTTÁK / BOBUS (?) ANDRÁS / ÉS NEJE / ...MÁRIA / 1908.*”

Jászapáti Szent Vendel-szobra a berényi út északi részén, az ún. Dávid-város mellett áll. Valamikor a 1900-as évek elején (pontos dátumát nem ismerjük) állíttatta Nyitrai László.²⁰ (12.sz.kép) A szobor ábrázolása a Jakab-pusztaihoz hasonlóan népies, de Vendel itt nem vászon gatyában, hanem nadrágban, mellényben és hosszú kabátban látható. Az eredetileg színesre festett szobor napjainkban rendkívül rossz állapotban található. A talapzatát teljesen összefirkálták, ezért a rajta lévő szöveg olvashatatlan. A vandál rongálók nem kímélték a szobrot sem, amely összevissza meszelve, megcsönkítva áll az apáti határban.

Jászszentandráson a Rákóczi út 52. számú ház előtt áll Szent Vendel bocskoros, köpenyes szobra, lábánál két báránnyával. (13.sz.kép) A talapzatán ezt olvashatjuk: „*SZENT VENDEL / TISZTELETÉRE / FOGADALOMBÓL ÁLLÍTTATTA / 1930. ÉVBEN / ÖZVEGY / KASZAB GÁBOR / ÉS CSALÁDJA.*” A lakóház jelenlegi lakója özv. Torba Ferencné (született Zsemberi Terézia) emlékszik arra, hogy Kaszab Gábor

¹⁹ Papp Izabella, 2000. VII. 6.sz. 7.

²⁰ Jászapáti képekben, 2004. 292.

azért állította a szobrot, mert a betegség elkerülte állatait.²¹ A szobor készítője Majdajk M., tarnaszentmáriai mester.²²

Az 1949-ben állított portelevi Szent Vendel a Jászság egyik legszebb népies megformálású szobra volt. A jászsági pásztorok jellegzetes viseletét hordta, lábánál egy birkával és kezében egy kerek sajttal. (14.sz.kép) A talapzatán a következő szöveg állott: „*ISTEN DICSŐSÉGÉRE / ÁLLÍTATTA / A / PORTELEKI / SZT. VENDEL / TÁRSULAT / 1949-BEN.*” A portelevi út elágazásánál álló szép arányú, festett szobrot az 1980-as években ismeretlen tettesek ellopták és azóta sem került elő. A talapzata sokáig magányosan állt az út mentén, mígnem 1995-ben, a Jászokun redemptio 250 éves évfordulója tiszteletére a portelevi Szent Vendel Társulat új szobrot készíttetett Velkei Vendel és Baranyi Balázs kőfaragókkal. (15. sz. kép) A szobor sajnálatos módon igen kicsinyre sikerült és egyáltalán nem hasonlít az elődjére. A mérete az óriás talapzathoz mérten rendkívül aránytalan, s így igen szokatlan látványt nyújt.

Bálint Sándortól tudjuk, hogy Jászládányon egykor Szent Vendel magyar szűrös szobra a mezőn állt,²³ de a II. világháború alatt elpusztult. 1995-ben Zana Sándorné dr. magyar-német állampolgárságú asszony, férje kívánságának eleget téve egy Szent Vendel-szobrot adományozott a nagyközségnek, amelynek ünnepélyes felszentelésére 1996. július elején, a dabi temető mellett került sor.²⁴ Paál Dezső, budapesti szobrászművész teljesen új stílusban készítette el a szobrot. Szent Vendelt szerzetesként ábrázolva, hosszú tunikában, derekán kordával, a vállán köpenyvel. (16. sz. kép) A kezét maga előtt összekulcsoló Vendel lábánál egy birka fekszik. A talapzat felirata a következő: „*SZENT / VENDEL / TISZTELETÉRE / A JÁSZKUN REDEMPTIO / 250. ÉVÉNEK / EMLÉKÉRE / AJÁNDÉKOZTA / ZANA Sándor / 1996.*”

Az adatok jól mutatják, hogy a jászsági Vendel-szobrok egy részét a Szent Vendel Társulatok, a másik részét pedig magánszemélyek állították fogadalomból. A Szent Vendel Társulatok a jászsági juhtartó gazdák sajátos vallási és gazdasági szervezete volt. Az állattartók, de különösen a pásztorok már a XVIII. században közösségbe tömörültek. A jászberényi Ferences templom Historia Domusában 1858-ban már *juhászok társulatáról* olvashatunk, amely később Szent Vendel Társulattá alakult. 1866-ban már ők állították fel az Akasztófa hidja mellett a Vendel-szobrot. Jászberényben két társulat is működött, a Zagyva egyik oldalán a Túláti, a másik oldalán pedig az I. kerületi Vendel Társulat, emellett működött még Porteleken, Jászboldogházán, valamint annak határában, Jakabon, Csikos-Kutyinában és Tápióréten. A Jászság többi településén nem találkozzunk ilyen szervezettel.²⁵

²¹ Molnár István, 1999. VI. 6.sz. 22.

²² Gulyás Éva, 1994. 113.

²³ Gulyás Éva, 1986. 36.

²⁴ In. Redemptio. 1996. III. évf. 4.sz. 8.

²⁵ Gulyás Éva, 1979-1980. 189.

A Szent Vendel Társulat csak névleg volt vallási, valójában az állattartó gazdák, a pásztorok spontán gazdasági szervezete volt, alapszabállyal és választott vezetőséggel (elnök, jegyző, pénztáros, kisdékán). Határozataikat szóban hozták, és egyetlen írásos dokumentumuk a pénztárkönyv volt. Két pénztárkönyv maradt fenn, a jakabi társulatét a szolnoki Damjanich János Múzeum, a Jászberény I. kerületi Vendel Társulatét pedig a Jász Múzeum őrzi. A közösségnek saját birkaállománya is volt, amelyet főként azért tartottak, hogy az éves összejövetelek közös vacsoráit fedezze. Általában évente két alkalommal jöttek össze, egyszer tavasszal a jóságok kihajtása után, majd pedig ősszel Szent Vendel napján. Ilyenkor misét is szolgáltattak az élő és a megholt tagokért. A jászberényi I. kerületi Vendel Társulat tagjai mindig a Ferences templom Szent Vendel oltáránál tartották a misét, majd processzióval kivonultak a Vendel-szoborhoz, ahol imádkoztak, énekeltek, s azért fohászkodtak, hogy állataikat óvja meg minden bajtól és betegségtől. Ezt követően Horti István pénztáros házához mentek, ahol már várta őket a finom *birgepörkölt*.

Az egykori Vendel Társulatok közül csupán a portelki és a jászboldogházi maradt fenn napjainkig. Jászberényben az 1990-es évek elején megalakult Gazdák és Polgárok Köre vállalta magára Szent Vendel tiszteletének ápolását, a régi szokások felelevenítését és természetesen a Vendel-szobrok gondozását. A jelenkori társulatoknak már nem csupán férfi tagja lehet, mint egykoron, hanem az asszonyok is részt vehetnek Szent Vendel kultuszának ápolásában és fenntartásában. A jászsági Szent Vendel-szobrok és a ma is működő Vendel Társulatok, Gazdakörök szép példái az öntudatos jászok hagyomány tiszteletének.

IRODALOM

BATHÓ Edit

- 2004 A Jászság állattartása a 16-18. században.
In. Az Alföld gazdálkodása. Állattartás. 415-426.
Arany János Múzeum Közleményei X.
Nagykőrös,

FARAGÓ László

- 2005 Szent Vendel-szobrokról
In. Redemptio. XII. évf. 1.sz. 8-9.
Jászberény,

FODOR István Ferenc

- 1991 Jászkóhalma. TKM 555.
Bp.

GULYÁS Éva

1980 A Vendel-kultusz emlékei a Jászságban.
In. A Szolnok megyei Múzeumok Évkönyve 1979-1980. 185-200.
Szolnok,

1986 Egy őszi pásztorünnep és európai párhuzamai
Szolnok megyei Múzeumok Közleményei 42.
Szolnok,

1994 Útmenti keresztek, szobrok a Jászságban
In. Jászsági Évkönyv, 110-121.
Jászberény,

HERBERT János

é.n. Jászárokszállás monográfiája
Karcag,

Jászapáti képekben az 1850-es évektől az 1950-es évekig.

2004 Jászberény,

LIPPAY Lajos

1893 Jász-Alsó-Szt. György nagyközség történeti vázlatja és templomának
századik évfordulója
Jászberény,

LUKÁCSILászlóné - LUKÁCSILászló - RUSVAY Lajos

1984 Jászsalszentgyörgy krónikája I-II.
Szolnok,

Magyar Néprajzi Lexikon IV.

1981 Bp.

PAPP Izabella

2000 Szent Vendel-szobor Jászboldogházán
in. Redemptio. VII. évf. 6.sz. 7.

RÉDEI István

1992 Jászberény műemlékei
Jászberény,

SÁROS András

1971 Jászberény műemlékei, emlékművei, emléktáblái
Jászberény,

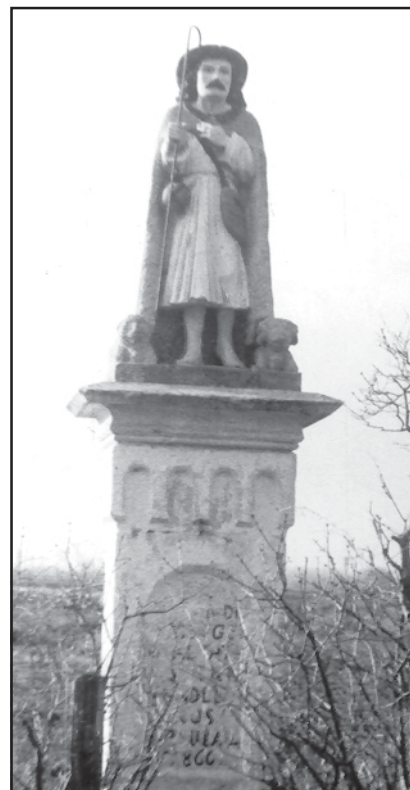
2004 A jászberényi Ferences templom története
Jászberény,

SZÁNTÓ Konrád

1974 A jászberényi Ferences templom története
Budapest,

TÓTH János

1976 A Jászkunság helyzete a 18. század végén (Bedekovich Lőrinc kéziratosa
könyve)
Jászsági Füzetek 13.
Jászberény,

1. sz. kép – Jászberény

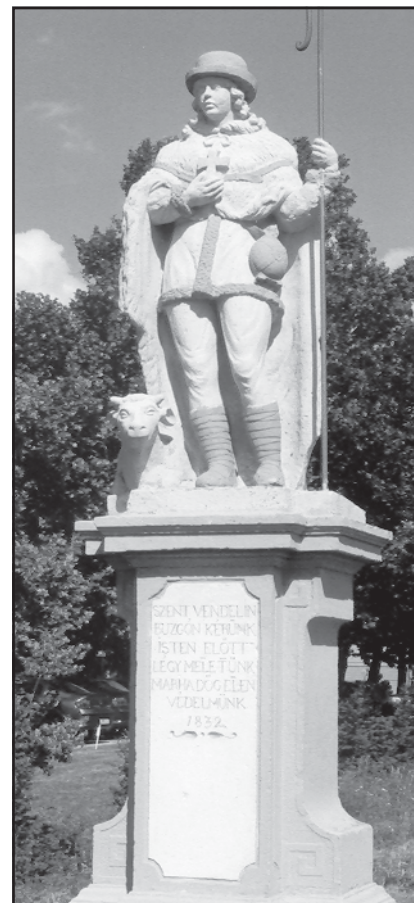
2. sz. kép – Jászberény

4. sz. kép – Jászárokszállás

3. sz. kép – Jászsószentgyörgy

5. sz. kép – Jászárokszállás

6. sz. kép – Jászdózsa

7. sz. kép – Jásziákóhalma

8. sz. kép – Jászboldogháza

9. sz. kép – Jászboldogháza

10. sz. kép – Jászboldogháza

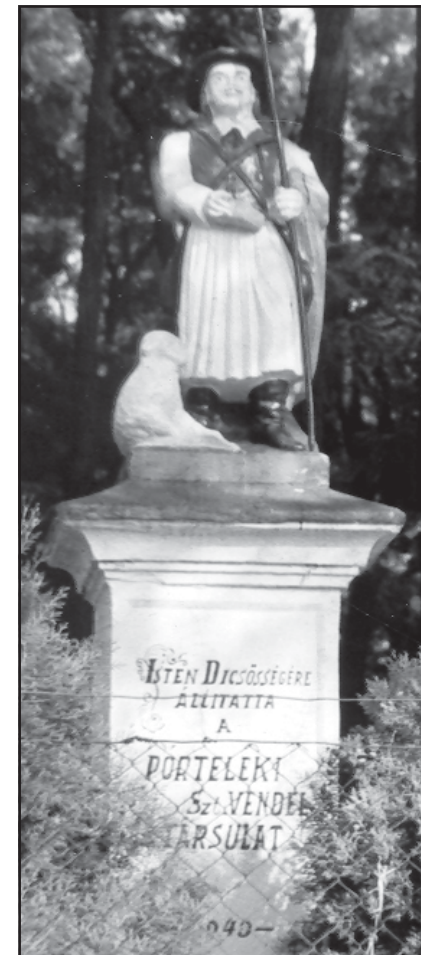
12. sz. kép – Jászapáti

11. sz. kép – Jánoshida

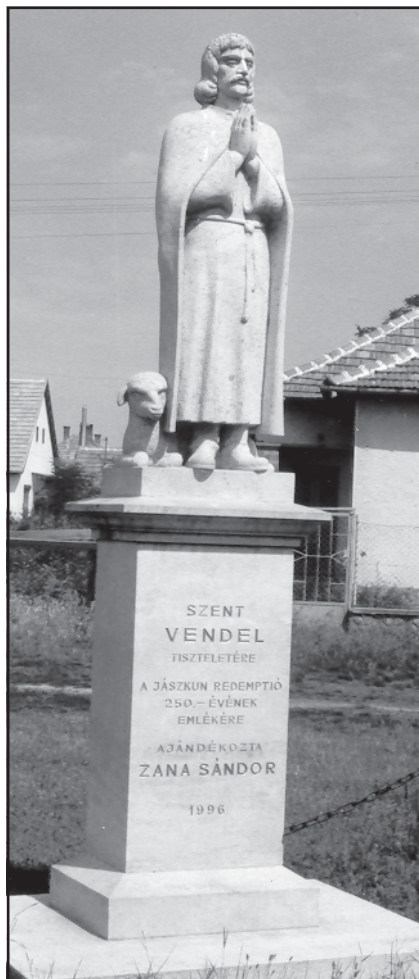
13. sz. kép – Jászboldogháza

14. sz. kép – Portelek

15. sz. kép – Portelek

16. sz. kép – Jászladány

Győri Gyula

KRONOSZTICHONOK A JÁSZSÁGBÓL

Jártunkban-keltünkben több helyen találunk olyan régi (főleg egyházi) épületeket, szobrokat, emléktáblákat, stb., amelyek feliratai a figyelmes szemlélő számára sajátos képet mutatnak. A kőbe, márványba vésett szöveg csupa antikva (nagybetűs) írásjegyekből áll össze, de egy-egy betű – méretével, esetleg színezésével is – kiemelkedik a többi közül. De ez nem akármelyik betűnél tapasztalható, csupán azoknál, amelyek hangjelölő szerepükön kívül római számjegyként is használatosak. Hét ilyen betű van: az I, V, X, L, C, D, M; ezek számértéke ugyanebben a sorrendben: 1, 5, 10, 50, 100, 500, 1000. A szöveg kiemelkedő betűinek számértékét összeadva egy évszámot kapunk: annak az évnek a megjelölését, amelyben a feliratozott alkotás vagy annak valamely jelentős része elkészült, illetve építése kezdődött vagy befejeződött. De jelölheti egy-egy kiemelkedő esemény (pl. egy fontos intézmény megnyitása) időpontját is. Az ilyen sajátos, évszámot rejtő szöveget hívják kronogrammnak, verses forma esetén kronosztichonnak. A köznyelv nincs mindig tekintettel a két szó jelentésének pontos megkülönböztetésére, és a közismertebb *kronosztichon* szóval jelöl minden évszámrejtő szöveget, tekintet nélkül annak prózai vagy verses formájára. Az egyszerűség kedvéért éljünk mi is a kronosztichon szónak ezzel a tágabb értelmezésével.

Az évmegjelölésnek ez a rejtett, akár játékosnak is tűnő, de nem kis kifejezésbeli ügyességet kívánó módja különösen a barokk korban volt népszerű. A ránk maradt kronosztichonok ennek megfelelően szinte kivétel nélkül latin nyelven íródtak, hiszen keletkezésük korának kultúrája, különösen annak igényesebb írásbelisége ezt a nyelvet használta.

Így van ez a Jászságban is. Az innen bemutatandó kronosztichonok mindegyike az 1700-as évekből való; túlnyomó többségük ezen belül is a redempció utáni időkből. És ez nem véletlen. A redempció (1745) utáni fellendülés eredményeként egész sor olyan alkotás (templom, kápolna, szobor, síremlék, stb.) született vagy épült újjá, számos olyan esemény történt, amelynek tényét kőbe vésett feliratok, hivatalos vagy akár magánjellegű feljegyzések révén is kiemelten rögzíteni kívánták. Ezek között találunk jó néhány kronosztichont is. Válogassunk belőlük.

A bemutatandó kronosztichonok szemléltetése előtt ismerjünk meg néhány formai sajátosságot. Tudnunk kell, hogy a szabályos kronosztichon szövegének megszerkesztésekor a felirat *minden* olyan betűjét ki kellett emelni – tehát a jelezni kívánt évszám „felépítésénél” számításba venni –, amely betű római számértékkel bírt. Éppen ez a megkötés jelentett külön szellemi „kihívást” a szövegező számára, hiszen enélkül gyerekjáték lett volna kronosztichont alkotni. A szöveg olvasásánál figyelembe veendő, hogy a V betűalak nemcsak *v*, hanem *u* hangot is jelölhet, de mindenképpen

5 a számértéke. Fontos tudnivaló még, hogy minden egyes „számbetű” — eltérően a római számok szoros értelemben vett számtani használatától — külön-külön veendő számnak, tehát pl. a IV nem négynek értékelendő, hanem 1+5-nek, tehát 6-nak, vagy a IC nem 99, hanem 1+100, azaz 101.

Az alapvető tudnivalók áttekintése után ismerkedjünk meg a Jászság területén keletkezett néhány jellegzetes kronosztichonnal. Kronosztichont leggyakrabban (nagyobb) épületeken, főleg templomok feltűnő helyein találhatunk. Látogassunk el *Jászárokszállásra*. Itt a Szentháromság tiszteletére felszentelt plébániatemplom mindjárt két feliratot is tanulmányozhatunk. A templom délkeleti oldalának bejárata fölött ezt a tömör feliratot olvashatjuk:

HONOR^I SAN^CTAE TRI^ADI^S
 SENAT^VS CVM POP^VLO

Magyarul: A Szentháromság tiszteletére a tanács együtt a néppel. Ha a latin szöveg kiemelt betűinek megfelelő római számokat összeadjuk, az 1768-as évszámot kapjuk eredményül. A templom másik (északnyugati) oldalán ez a felirat látható:

LARGO BONOR^VM FONT^I DEO
 VN^I AC TRI^NO ÁROKSZÁL-
 LASS^IENSES STAT^VERE.

Magyarul: A javak bőséges forrásának, az egy és háromságos Istennek emelték az árokszállásiai. A római számokat összeadva itt 1769-et kapunk; a két évszám között tehát egy év különbség van. Ennek oka az lehet, hogy a két díszes bejárat nem készült el egyszerre, vagy pedig arra is gondolhatunk, hogy a későbbi évszám esetleg az elkészült templom felszentelésének az időpontját jelöli. Mindkét felirat kifejezi, hogy a templom a Szentháromság tiszteletére épült, és egyben érzékelteti azt is, hogy építésében kiemelkedő szerepet játszott a lakosság áldozatkészsége.

A *Jászberényben* fellelhető kronosztichonok közül a legkönnyebben hozzáférhető — bár nehezen kibetűzhető — az, amelyik a Szent Rozália kápolna (Szentháromság tér) melletti Nepomuki Szent János szobor talapzatán olvasható:

SAN^CT^VS
 ET DIV^VS IOAN
 NES NEPO^MVC^EN^VS
 ORAT PRO NOB^IS.

1728

Ennél a feliratról fel kell figyelni arra, hogy a kronosztichon után arab számjegyekkel is ott van az évszám: 1728. Ez általában nem volt szokás, sőt itt tévesztés forrásává vált, mert a kopottság és a talapzat némi süllyedése miatt az 1728-at 1778-nak nézte az utókor, így a szobor melletti műemlékjelölő táblácskára tévesen 1778-at vésték. Így éppen a kronosztichon bizonyítja kétséget kizáróan, hogy 1728 a helyes időmegjelölés.

A kronosztichon alkalmazásának érdekes példáját találjuk a jászberényi volt ferences templomban, Kovács Györgynek, Jászberény egykori, 1721-ben 80 éves korában elhunyt kiváló főbírójának síremlékén. Kovács György áldozatkészsége nagyban hozzájárult a ferences templom újjáépítéséhez, és a város talpra állításához a török kiűzése után. Sírfelirata tizenkét sorban, disztichonos versformában sorolja föl érdemeit. A felirat első és utolsó sora kronosztichon, a két sor együtt — versformája miatt — szakszerű elnevezéssel kronodisztichon. Ismerkedjünk meg az említett két sorral:

Az első sor:

SIste VIator MoDICE et Istos VersVs InspICE.

(Állj meg kis időre, vándor, és pillants ezekre a sorokra.)

Az utolsó sor:

VIVE, seD eMplreIs VIr soCIate ChorIs!

(Élj, de a mennyei kórusokhoz társulva!)

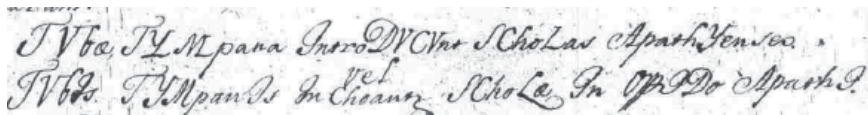
A két sor érdekessége, hogy külön-külön is a halálozás évszámát (1721) kapjuk meg, ha összeadjuk a kiemelt betűk számértékét. (Eltér az általános szokástól, hogy csak a római számoknak is vehető betűk vannak antikva alakban vésvé, alkalmazkodva az elég terjedelmes felirat többi részéhez.)

*Jászapáti*n a plébániatemplom és a temetői kápolna bejárata fölött találunk egy-egy kronosztichont. (Részletes ismertetésük a Jászsági Évkönyv 2001. évi kötetében olvasható.) Kronosztichonok alkalmazásának ilyen típusával a fentebbiekben Jászárokszálláson már találkoztunk, Jászapátit illetően ezért terjesszük ki figyelmünket más területre. A bemutatandó kronosztichonokat nem kőbe vésték, hanem élőszóban kerültek először a nagy nyilvánosság elé. Dósa Gergely, a jász kun kerületek főjegyzője alkotta őket, és ő olvasta föl 1767. november 5-én. Nagy nap volt ez Jászapáti (és az egész Jászság) életében. Ezen a napon nyitották meg a Jászság első gimnáziumát fényes ünnepség keretében, az akkori egyházi és világi előkelőségek nagyszámú részvétele mellett. Az ünnepi mise után rendezett népes lakomán mutatta be az említett főjegyző úr a gimnázium alapítási évét megőrkítő két kronosztichonját. Jellemző a „műfaj” barokk korabeli népszerűségére, hogy a nevezetes 1767-es évszám kifejezésére a lelkes tisztségviselő két változatot szerkesztett. Ismerkedjünk meg velük a korabeli tanácsi jegyzőkönyv alapján:

TVbae tyMpana IntroDVCVnt sChoLas ApathIenses.
 (Trombitászó és dobpergés nyitja meg az apáti iskolákat.)

Ennek párja:

TVbIs tIMpanIs InChoantVr sChoLae In oppIDo ApathI.
(Trombitaszóval és dobpergéssel nyílnak meg az iskolák Apati városában.)

1. sz. kép

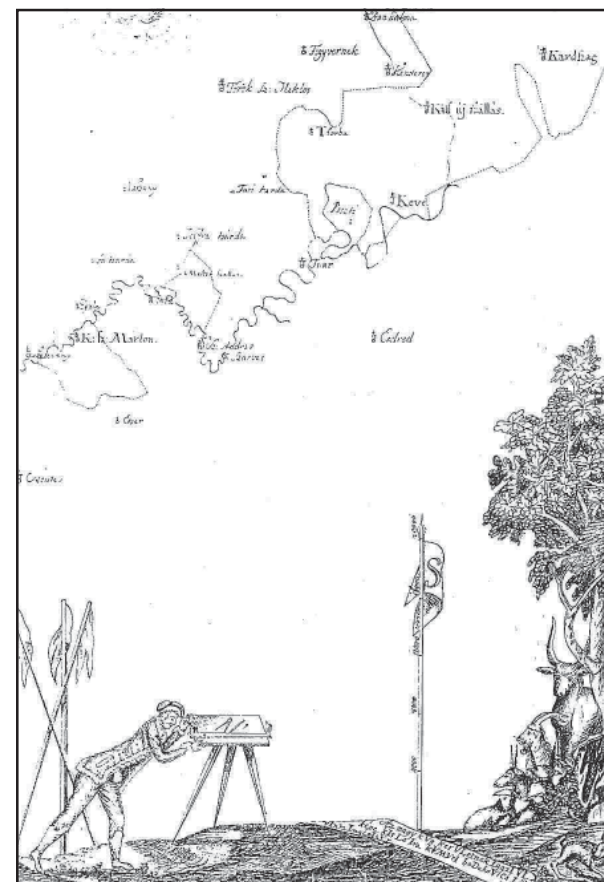
A lényegében azonos tartalmú kronosztichonok mindkét formájukban jól érzékeltetik az örvendetes esemény hangulatát.

A kronosztichonok témaköréből vett mintavételeket fejezzük be egy különlegességgel. Ez az eddigiektől több tekintetben eltérő számmegjelölés id. Bedekovich Lőrinc nevéhez fűződik. Ő 1751–1823 között élt, *Jászfényszarun* telepedett le, de hivatala Jászberényhez kötötte, mert 1779-től ő lett „a Szabad Jász és Két Kun Megyék hites Mértseklője”, azaz a jászkun kerületi földmérő (geometra). Tervező és vízépítő mérnöki munkájával párhuzamosan számos kiváló térképet is készített a működési körébe eső területekről. Ezek egyike a Nagyunságról 1795-ben rajzolt, a megyei levéltárban őrzött kéziratos térképe. Ennek alsó részén egy mérőeszközzel tevékenykedő földmérőt, és egy fa árnyékában a tájra jellemző állatsoportot ábrázoló rajzot találhatunk. (2. sz. kép) Az ábrát középtájon ferdén átszelő szalagszerű sávon olvasható a térkép tárgyát és szerzőjét feltüntető felirat. Ez a felirat kronosztichon, és az eddig bemutatottakhoz képest legfeltűnőbb sajátossága, hogy az általánosan megszokott latin helyett *magyar nyelven* íródott. Íme:

Az nagy kVn kerVLetnek Igazi VI
képe kIt LeIra kVMVri beDeko VICH Lő-
rintz IngenIeVr.

Könnyebben olvasható formában: Az nagykun kerületnek igazi új képe, kit leíra kumuri Bedekovich Lőrintz ingenieur.

A két szövegformát összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy a fogalmazó apróbb engedményekre kényszerült egy-egy betű írásánál, illetve egy idegen szó (ingenieur= mérnök) használatára nyelvünk akkori állapotából következően. Egy részletről még külön is szükséges szólni. A „kumuri” – szokottabb alakjában: komori – a horvát származású Bedekovich-család nemesi előneve; az ősök a hajdani Varasd megyei Komorfalva birtokosai voltak. A birtok nevének régebbi alakja: Kumur.

2. sz. kép

Befejezésül megállapíthatjuk: a fentiekben ismertetett válogatásból is kiviláglik, hogy a kronosztichonok mind tartalmi, mind formai szempontból meglehetősen változatos képet mutatnak. A gazdasági és kulturális fellendülés időszaka elég bőséges teret kínált alkalmazásukra. Az egész jelenség jól tükrözi a barokk kor sajátos lelkületét. Ez a kor kedvelte a szellemi próbatételt, vonzódott a bonyolultabb, mutatósabb megoldásokhoz. Ezzel is magyarázható egy-egy nevezetes évszám kronosztichonnal való kifejezésének a népszerűsége. Nem volt nehéz olyan írástudót találni, aki vállalkozott efféle szellemi tornára. Jellemző – áttekintésünk során két esetben is láthattuk –, hogy egy-egy szerző ugyanarról a témáról egyszerre két megoldást is alkotott a nyilvánosság számára. De az sem volt ritkaság, hogy valaki „csak jó kedvéből is” fabrikált kronosztichonokat a maga vagy baráti köre szóraztatására.